
Erkki J. Hollo (toim. / ed.)

Kansallinen oikeus ja liittovaltioistuva Eurooppa

National Law and Europeanisation

Toimituskunta / Editorial Board

Mika Hemmo

Erkki J. Hollo

Pia Letto-Vanamo

Tilausosoite / Publisher & orders

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. (09) 6120 300, f. (09) 604 668

sly@lakimies.org

www.lakimies.org

Kannen suunnittelu / Cover: Heikki Kalliomaa

Kannen kuva / Cover picture: Perry-Castañeda Library Map Collection,
University of Texas, Austin, Texas, USA.

© Suomalainen Lakimiesyhdistys, the authors and other copyright holders

ISSN-L 1458-0446

ISSN 1458-0446

ISBN 978-951-855-288-1

Gummerus Kirjapaino Oy, Vaajakoski 2009

Sisällys

Lukijalle / Preface	VII
<i>Erkki J. Hollo</i> : Opening Speech	IX
<i>R. C. Van Caenegem</i> : Historical Considerations on the Role of Judges in Europe and America	1
<i>Aulis Aarnio</i> : In the Footsteps of the New Rhetoric	15
<i>Maarit Jänterä-Jareborg</i> : Family Law in the European Judicial Space – Concerns Regarding Nation-State’s Autonomy and Legal Coherence ..	29
<i>Iain Cameron</i> : The Influence of European Human Rights Law on National Law	63
<i>John A. E. Vervaele</i> : Fundamental Rights in the European Space for Freedom, Security and Justice: The Prætorian <i>ne bis in idem</i> Principle of the Court of Justice	85

KULTTUURI, KIELI JA HISTORIA CULTURE, LANGUAGE AND HISTORY

<i>Heikki E. S. Mattila</i> : Oikeusviestinnän näkökulmia	114
<i>Antero Jyränki</i> : Oikeuden ja kielen suhde	122
<i>Ulla Tiilikä</i> : Oikeuskielen ja yleiskielen suhde: viisi näkökulmaa	130
<i>Virpi Harju</i> : Oikeuden sanaton kieli	146

EUROOPPALAISTUVA SIVIILIOIKEUS EUROPEANISATION OF CIVIL LAW

<i>Jarno Tepora</i> : Eurooppalaistuva siviilioikeus	160
<i>Juha Karhu</i> : Suomalaisen siviilioikeuden tila ja tulevaisuus – pohjoismainen tausta ja eurooppalaiset haasteet	164
<i>Jaana Norio-Timonen</i> : Tutkija eurooppalaisena lainsäätäjänä	176
<i>Eva Tammi-Salminen</i> : Eurooppalaistuvan esineoikeuden haasteet	188
<i>Jukka Mähönen</i> : Eurooppalainen yritys oikeus globalisaation puristuksessa	202

OIKEUSTURVA JA HALLINTO LEGAL PROTECTION AND ADMINISTRATION

<i>Pekka Vihervuori: Human Rights and the Procedural Autonomy of National Decision-Making: Starting Points for the Theme</i>	215
<i>Matti Pellonpää: Euroopan ihmisoikeussopimuksen hallintomenettelylle ja lainkäytölle asettamat vaatimukset ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön valossa</i>	218
<i>Laura Ervo: Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ja kansallinen päätösvalta</i>	238
<i>Eija Siitari-Vanne: Oikeudenmukainen oikeudenkäynti – tehokkuus hallinnon ja hallintolainkäytön välisenä työnjakona</i>	256
<i>Samuli Miettinen: European Criminal Law in National Courts: The Application of Limits to Direct and Indirect Effect</i>	270

YMPÄRISTÖ JA YHTEISKUNTA ENVIRONMENT AND SOCIETY

<i>Erkki J. Hollo: Man, Environment and Law – Thoughts of Balance and Communication</i>	287
<i>Thilo Marauhn: Environment and Society -aiheesta tulossa</i>	303
 Kirjoittajat – Authors	319
Ohjelma – Programme	321

Oikeusviestinnän näkökulmia

Juristin näkökulma

Oikeuden kieli on ollut lakimiesten huomion kohteena jo tuhansia vuosia. Oikeus on väistämättä sidottu kieleen, ja tässä mielessä juridista kieltä on ollut yhtä kauan kuin oikeuttakin. Tietyissä yhteyksissä kieli kohoaa juristin näkökulmasta selvästi etualalle.

Lakimiehen ammatissa on aina ollut tärkeää selvittää, mitä teksteissä käytetyt sanat ja ilmaukset tarkoittavat. Oikeustiede onkin jo antiikin ajoista kehittänyt laintulkinnan menetelmiä, joiden avulla kielellisille ilmauksille voidaan määrittää tarkka sisältö. Varsinkin kansainvälisten sopimusten yhteydessä lakimiehet ovat vanhastaan kohdanneet monikielisen tulkinnan problematiikan: tekstin sisällön selvittämisessä on otettava huomioon kahdella tai usealla kielellä laaditut, lähtökohtaisesti samanarvoiset versiot. Monikielisten säädöstekstien tulkintaproblematiikka on viime vuosina korostunut merkittävästi, koska Euroopan unionissa on nykyisin 23 virallista kieltä.

Juristien kiinnostus oikeuskieleen ei kuitenkaan rajoitu vain tulkintaproblematiikkaan.¹ Kieli ja sen käyttötavat ovat keskeisessä asemassa mm. juridisen puhetaidon, erityisesti tuomioistuinretoriikan kehittämisessä. Varhaisimpina aikoina retorisen kiinnostuksen tarkoitusperät olivat puhtaasti käytännöllisiä, mutta jo antiikissa voidaan osin puhua tieteellisestä otteesta. Tuomioistuinretoriikkaa tutkittiin systemaattisesti vanhassa Kreikassa ja sen jälkeen Roomassa, ja se koetaan myös nykyisin ajankohtaiseksi. Niinpä Suomessakin on vastikään (2009) julkaistu oikeustieteen viitekehyksessä tutkimus, jossa tuomiotekstien retoriikka on nimenomaisen tarkastelun koh-

¹ Ks. yleisesti Heikki E. S. Mattila: *Vertaileva oikeuslingvistiikka* (Helsinki: Kauppakaari 2002), s. 9–30, ja *idem*, *Comparative Legal Linguistics* (Aldershot: Ashgate 2006), s. 6–20.

teena.² Toisaalta valistuksen ajoista lähtien lakimiesten piirissä on ajoittain käyty keskustelua oikeudellisten tekstien ominaisuuksista niiden ymmärrettävyyden näkökulmasta.

Kaikki tämä osoittaa, että oikeuskieltä koskeva tieto on juristille tärkeää. Perinnäisesti tieto saadaan välillistä tietä: juridisen kielen omaksuminen on oikeuden sisältöjen opettelu sivutuote. Jo oikeustieteen opintojen yhteydessä ylioppilas sisäistää lakimiesten tavan käyttää kieltä ja juridisia termejä. On kuitenkin huomattava, että tällainen oppimisprosessi antaa vain tietäntyyppistä tietoa: erityisesti oikeuskielen historia jää kokonaan pimentoon. Lisäksi epäsuora omaksuminen on yleensä kritiikitöntä. Vasta silloin, kun oikeuskieli ja sen ominaisuudet otetaan erillisen tarkastelun kohteeksi, sen puutteet ja ongelmat näyttäytyvät selkeästi. Juridiseen kieleen ja termistöön liittyvien kysymysten nostaminen nimenomaisesti esille auttaa juristeja näkemään kielenkäyttönsä ongelmat ja parantamaan tekstiänsä laatua.

Tätä taustaa vasten selittyy se, että oikeuskieli on viime vuosikymmeniä herättänyt eri maiden lakimiesten piirissä yhä laaja-alaisempaa kiinnostusta. Perinnäisen tulkintaproblematiikan lisäksi erityistä huomiota on kiinnitetty oikeuskielen ymmärrettävyyteen.³ Selityksenä on ensinnäkin demokratian ja tasa-arvon ajatusten yleinen vahvistuminen: kaikilla on oikeus saada selko juridisten ja hallinnollisten asiakirjoista sisällöstä. Toisaalta oikeuskielen vaikeataajuisuuden ongelmat ovat kärjistyneet yhä pahemmin yhteiskunnan ja sääntelyn monimutkaistumisen myötä. Läntisessä Euroopassa tilannetta vaikeuttaa osaltaan myös se, että maat kuuluvat Euroopan unioniin. Koska EU:n lainvalmistelun työkielinä toimivat Englanti ja Ranska, unionin säädökset ja muut asiakirjat ovat väistämättä käännöskieltä pienten kulttuurien näkökulmasta.

Emeritusprofessori *Antero Jyränki* kuuluu Suomessa oikeuskielitutkimuksen uranuurtajiin juristien piirissä. Hänen tapauksessaan toiminta valtiosääntö- ja kansainvälisen oikeuden pitkäaikaisena oppituolinhaltijana Turun yliopistossa, Suomen Akatemian tutkijaprofessorina ja eduskunnan perustuslakivaliokunnan asiantuntijana on luonut poikkeuksellisen tietopoh-

² *Mirjami Paso*: Viimeisellä tuomiolla. Suomen korkeimman oikeuden ja Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen ennakkopäätösten retoriikka (Helsinki: Lakimiesliiton kustannus 2009).

³ *Heikki E. S. Mattila*: Oikeuskielen muutokset nykymaailmassa. *Lakimies* 7–8/2008, s. 1149–1165.

jan myös oikeuskieltä koskevalle harrastukselle. Jyränki järjestikin vuonna 1998 ensimmäisen laaja-alaisen oikeuskieliä koskevan symposiumin maasamme ja toimitti sen aineistosta julkaisun *Oikeuden kielet*.⁴ Kun Lapin yliopistossa vuonna 2000 järjestettiin alan toinen, kansainvälinen symposium,⁵ toimi Jyränki sen itseoikeutettuna avaajana. Tästä syystä on luonnollista, että juuri Jyränki on kirjoittanut tähän julkaisuun artikkelin, joka koskee oikeuden ja kielen suhdetta.

Lingvistin näkökulma

Juristit tarkastelevat ammattikuntansa kieltä pakostakin sisältäpäin. He pyrkivät usein tekemään oikeuskielen ominaisuuksia ja sanastoa ymmärrettäväksi ulkopuoliselle juridiikan tarpeiden lähtökohdista. Tähän voi sisältyä liiallista perinnäisen oikeuskielen puolustelua mutta yleensä myös rakentavaa kritiikkiä. Yksi tyypillisimpiä konteksteja, joissa juristit pohtivat oikeuskieltä, on lainvalmistelutiede.

Toisaalta tarvitaan myös ulkoapäin tulevaa, eräässä mielessä objektiivisempaa tarkastelua. Tälle on luonut hyvät edellytykset kielitieteen ja tietojenkäsittelyn näyttävä kehitys 1900-luvun mittaan. Lingvistisessä tutkimuksessa voidaan soveltaa mm. kvantitatiivisia menetelmiä, nykyisin yleensä tietokoneen avulla. Tutkimuskohteena saattaa olla esimerkiksi se, millä tavoin kielen sanasto tai sen muu aines esiintyy oikeuskielessä. Toisentyypinen, merkittävä tutkimusaihe on juridisten tekstien ymmärrettävyys ja luettavuus maallikon näkökulmasta. Teoreettisen viitekehyksen tutkimuksille tarjoaa usein tekstilingvistiikka.

1900-luvun jälkipuoliskolla kielitieteellinen tutkimus onkin suuntautunut yhä enemmän ammatti- ja erikoiskieliin, mm. juridiikan kieleen. Eri maissa julkaistaan selvityksiä erikoiskielten ominaisuuksista (tyylistä, sanastosta jne.)⁶ ja on olemassa lukuisia niiden tutkimukseen keskittyviä kan-

⁴ Antero Jyränki (toim.): *Oikeuden kielet. Oikeus ja oikeudellinen ajattelu monikielisessä maailmassa* (Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja B:7. Turku 1999).

⁵ Heikki E. S. Mattila (ed.): *The Development of Legal Language* (Helsinki: Kauppakaari 2002).

⁶ Suomalaisina esimerkkeinä – monien muiden joukossa – voidaan mainita *Vesa Heikkinen – Pirjo Hiidenmaa – Ulla Tiililä: Teksti työnä, virka kielenä* (Helsinki: Gaudeamus, 2000), *Vesa Heikkinen: Virkapukuinen kieli* (Helsinki: SKS 2002) ja *Salli Kankaanpää: Hallinnon lehdistötiedotteiden kieli* (Helsinki: SKS 2006).

sallisia tai kansainvälisiä aikakauskirjoja. Eräät niistä ovat laaja-alaisia: niiden sisältö kattaa kaikki erikoiskielet. Toiset puolestaan painottuvat nimenomaisesti oikeus- ja hallintokieleen. Laajemmalle yleisölle tutkimustulokset välitetään julkaisuissa, joita luetaan kohderyhmien – kuten virkamiehistön – keskuudessa (Suomessa erityisesti Kielikello). Oikeuskielen tutkimuksen myötä on kehittynyt erityinen virkakielentutkijoiden ja -huoltajien ammattikunta.

Tutkimus luo pohjaa oikeus- ja hallintokielen laatua parantaville toimille. Eri maissa oikeusministeriöt ja muut viranomaiset ovatkin antaneet ohjeita tai – oikeuslaitoksen itsenäisyyden huomioon ottaen – suosituksia virkakielen käytöstä ja laatineet juridisia malliasiakirjoja. Ohjeiden, suositusten ja malliasiakirjojen ohessa ensiarvoisen tärkeää on koulutus. Suomessa asia on tiedostettu hyvin. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa työskentelee useita virkakieleen erikoistuneita henkilöitä. Tutkimuskeskuksen yhtenä tehtävänä on avustaa viranomaisia selkeässä kielenkäytössä, ja tätä koskevia kursseja on järjestetty niin lainvalmistelijoille, tuomareille kuin hallintovirkamiehille.⁷

Filosofian tohtori *Ulla Tiililä* on lingvistikutkija, joka osallistuu aktiivisesti oikeus- ja hallintokielen tutkimukseen. Hän väitteli tohtoriksi vuonna 2007 kunnallisia palveluja koskevista päätöksistä.⁸ Tiililä toimii Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa ja myötävaikuttaa siten virkakielen laadun parantamiseen virkamiehistön piirissä. Tällä kertaa hän tarkastelee artikkelissaan oikeuskielen ja yleiskielen suhdetta viidestä eri näkökulmasta: tulkintasuhde, soluttautumissuhde, omimissuhde, hierarkiasuhde ja ohjailusuhde. Jaottelu on uusi ja raikas ja siten myös hedelmällinen.

Taidehistorioitsijan näkökulma

Oikeudellinen kommunikaatio ei ole pelkästään kieltä: myös oikeuselämässä viestitään vertauskuvasuhteisesti. Niinpä oikeudenkäyntiä voidaan tarkastella näytelmänä, jonka puitteet (oikeussalin rakenteet), osapuolten vaatetus ja

⁷ *Aino Piehl*: Finland Makes Its Statutes Intelligible: Good Intentions and Practicalities', teoks. *Wagner, A. & Cacciaguidi-Fahy, S.* (eds): *Obscurity and Clarity in the Law. Prospects and Challenges* (Aldershot, Hampshire: Ashgate 2008), s. 155.

⁸ *Ulla Tiililä*: Tekstit viraston työssä. Tutkimus etuuspäätösten kielestä ja konteksteista (Helsinki: SKS 1108, 2007).

seremoniat viestittävät oikeuden asemasta ja sen palvelijoiden roolista tässä näytelmässä.⁹ Näitä seikkoja ei suinkaan koeta yhdenenteviksi, kuten Englannista poimittu esimerkki osoittaa.

Englannissa tuomarin ja asianajajan asuissa on vanhastaan eroja. Jopa niiden yksityiskohdat on tarkoin säännelty.¹⁰ Tämä perinne merkitsee, että osapuolten vaatetukseen sisältyy tärkeitä semioottisia viestejä asiantunteville juristeille. Ei olekaan yllättävää, että vaatteilla kommunikoimisesta on ajoittain syntynyt vakavia kiistoja. Vuoden 1990 *Courts and Legal Services Act* antoi lähtökohtaisesti toimistotehtäviä hoitaville asianajajille (*solicitor-advocates*) oikeuden ajaa juttuja ylemmissä tuomioistuimissa. Näille ei kuitenkaan suotu oikeutta käyttää varsinaisten oikeudenkäyntiasianajajien (*barristers*) perinteistä asua; erityisesti peruukki on heiltä edelleen kielletty. *Solicitor-advocate*-asianajajat ovat protestoineet tätä vastaan voimakkaasti. Heidän mukaansa ammatti-imagoa olennaisesti vahvistavan asun kieltäminen tilanteissa, joissa toista osapuolta edustaa *barrister*, on omiaan viestittämään *solicitorin* ammatillisesta ja tiedollisesta alemmuudesta juhlavasti pukeutuneeseen *barristeriin* verrattuna. Tämä voi vaikuttaa siihen, miten vakuuttavana *solicitorin* argumentaatiota pidetään, ja siten estää jutun tasapuolisen ratkaisemisen.¹¹

Oikeuselämä muodostaakin tärkeän kohteen esineiden ja muotojen symboliikkaa tarkastelevalle semioottiselle tutkimukselle. Tällaisessa tutkimuksessa huomion kohteena ovat osapuolten asujen lisäksi mm. oikeuspalatsien rakenne ja lainkäytön esineistö (patsaat, taulut, sinetit jne.). Lisäksi tuomioistuinrakennusten seinillä (samoin kuin sineteissä) on usein kirjoituksia, erityisesti latinalaisia lauseparsia, joilla on oikeuslaitoksen asemaa korostava representaatiotehtävä.

⁹ Heikki E. S. Mattila: Vertaileva oikeuslingvistiikka (Helsinki: Kauppakaari 2002), s. 68–70, ja *idem*, Comparative Legal Linguistics (Aldershot: Ashgate 2006), s. 49–51.

¹⁰ Suomen korkeimman oikeuden presidenttiä vastaavan lordipresidentin vahvistamassa ohjesäännössä (*directive of Lord Chief Justice*, 1992) lausutaan mm.: ”When sitting in the Court of Appeal (Criminal Division), High Court Judges, like other members of the Court of Appeal, wear a black silk gown and a short wig, as they do in Divisional Court. When dealing with criminal business at first instance in the winter, a High Court judge wears the scarlet robe of the ceremonial dress but without the scarlet cloth and fur mantle. When dealing with ...”.

¹¹ Shaeda Isani: Visual Semiotics of Court Dress in England and Wales: Failed or Successful Vector of Professional Identity, in A. Wagner & W. Pencak (eds.) (2006): Images in Law (Aldershot: Ashgate, 2006), s. 51–70.

Erityisen selkeä esimerkki on Puolan korkeimman oikeuden uuden, vuonna 1999 valmistuneen palatsin koristelu. Rakennus on arkkitehtonisesti vaikuttava, ja sen toisen puolen seiniä kiertää pylväsrivi, joihin on kaiverrettu latinalaisia maksiimeja. Näitä maksiimeja on yhteensä 86. Pääosin ne on otettu Digestasta tai ne palautuvat tähän lakiteokseen. Esimerkiksi ensimmäiseen pylväaseen on kaiverrettu korruption vastainen maksiimi: QUI MUNUS PUBLICI MANDATUM ACCEPTA PECUNIA RUPERUNT, CRIMINE REPETUNDARUM POSTULANTUR ('Ne, jotka rikkovat virkavelvollisuutensa ottamalla vastaan rahaa, asetetaan syytteeseen lahjomarikoksesta').¹² Suomesta puolestaan voidaan mainita vaikkapa Vaasan vanhassa hovioikeudentalossa sijaitseva friisi: GUSTAVUS III R. S. ANNO IMP. XII EXTRUXIT THEMIDIQUE DICAVIT ('Ruotsin kuningas Kustaa III rakensi ja pyhitti Themikselle hallitus kautensa 12. vuonna').¹³

Oikeuspalatsien ja niiden esineistön symboliikkaa tutkitaan erityisesti taidehistorian piirissä. Suomessa alan johtava tutkija on dosentti *Virpi Harju*. Hän on väitellyt filosofian tohtoriksi vanhan Vaasan hovioikeudentalosta ('Themiksen temppeli. Vanhan Vaasan hovioikeudentalo Kustaa III:n valistuspyrkimysten monumentti', 1997). Hän on myös toimittanut ja pääosin kirjoittanut Vaasan hovioikeuden 220-vuotisjuhlakirjan ('Muistoja Themiksen näyttämöltä', 1996) sekä järjestänyt Eduskunnan kirjastossa vuonna 2000 pidetyn Oikeuden kuva -näyttelyn ja toimittanut näyttelyn pohjalta samannimisen julkaisun. Dosentti Harjun artikkeli, jossa oikeuden sanaton kieli ilmenee taideteosten muodossa, täydentää olennaisesti juristien ja lingvistien näkökulmaa oikeudelliseen viestintään. Artikkelissa kirjoittajan analyysin pohjana ovat korkealuokkaiset, vaikuttavat taideteosten valokuvat, jollaisia juridisen alan teoksissa ei juuri esiinny.

¹² Witold Wołodkiewicz (red.): *Regulae Iuris. Łacińskie inskrypcje na kolumnach Sądu Najwyższego Rzeczypospolitej Polskiej* (*Regulae Iuris. Latinalaiset piirtokirjoitukset Puolan tasavallan korkeimman oikeuden pylväissä*). Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2001), s. 13–14 ja 17–21.

¹³ *Virpi Harju* (toim.): *Muistoja Themiksen näyttämöltä – Minnen från Themis skådebana* (Helsinki: Valtion taidemuseo ja Vaasan hovioikeus 1996), s. 19.